

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение

Хорум-Дагская средняя общеобразовательная школа

МБОУ Хорум-Дагская СОШ

РАССМОТРЕНО
на заседании ШМО

Протокол №1
от «31» августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНО
Заместитель директора по
УВР

Монгуш Й.Р.
Приказ №1
от «31» августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО
Директор школы

Приказ №1
от «01» сентября 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного курса «Родной язык»

для обучающихся 10 классов

Хорум-Даг 2023

Тайылбыр бижик

Программаны тургузарда удуртулга болган документилер

Ажылчын программаны Россия Федерациязының «Өөредилге дугайында» хоойлузунуң 12-ги чүүлүнүң 7-ги кезээнге, ортумак болгаш ниити өөредилгениң федералдыг өөредилге стандарттарынга, РФ-ның өөредилге болгаш эртем яамызының 2010 чылдың декабрь 17-де үнген 1897 дугаарлыг дужаалынга, тус черниң бюджеттиг ниити билигниң өөредилге чери Теве-Хая ниити билиг ортумак школазының Уставы ёзугаар тургустунган башкының ажылчын программаның дугайында саавырга үндезилээн.

Тыва дыл эртемниң ниити уткаы

Кижиниң төрөөн дылы – чүгле ооң иезиниң дылы эвес, ол дылга чугаалап турар бүгү чоннуң дылы. Дыл тускай аймак-сөөк улус, чижээ, нация болурунун база бир кол демдээ болбушаан, бүгү национал культураның үндезини болур. Дылда чоннуң бүгү-ле үнелиг байлаа сиңниккен. Сайзырангай, хөй функциялыг дыл кижилерниң мөзүлүг, чаагай сеткилдиг, келир үеге бүзүрелдиг кылдыр кижизиттинеринге улуг ужур-дузалыг. Ынчангаш тыва чоннуң, тыва школачыларның кол сорулгазы болза төрөөн дылдың байлаан сиңгээдип ап, ону камнап, байыдып, аңаа чоргаарланып, янзы-бүрү бокталдырышкындан чайладып, арыг эдилээри болур. Бо кол сорулганы боттандыраары төрөөн дылды школага чедиишкинниг башкылаарындан база улуг хамаарылгалыг.

Ындыг болганда, школачыларның төрөөн чугаазын сайзырадыр, оларның төрөөн чугаазын сайзырадыр, оларның төрөөн дылының сүүзүнүн - байлаан сиңгээдип алырынга деткимче көргүзер, оларны амыдыралга белеткээр талазы-биле тыва дылдың деңнелге чок ачы-хавыяалыын школа удуртукчулары-даа, башкылар-даа уттуп болбас, тыва дыл болгаш литератураны школага чедиишкинниг өөредири – күрүне чергелиг чугула айтырыг, оларны өөредиринге кандыг-даа кызагдаашкын турбас ужурлуг.

Тыва школаларга, өөредилге черлеринге төрөөн дылды өөредири уругларның угаан-медерелин сайзырадырынга, оларны эки мөзү-шынарга кижизидеринге хөй таарымчалыг аргаларлыг. Төрөөн дылын сиңгээдип алыры - өөреникчилерге өске эртемнерни билип албышаан, долгандыр турар амыдырал, бойдус билиглерин калбартып, улуг салгалдың дуржулгазын ажыглап билиринге чаңчыктырар.

10-гу класска тыва дылды өөредириниң сорулгалары, кылыр ажылдары

-өөреникчилерниң 5-9 класстарга фонетика, графика, лексика, сөс чогаадылгазы, грамматика (морфология, синтаксис), стилистикага алган билиглерин улам ханыладып системажыдар;

-шын бижиириниң, бижик демдектерин шын салырының быжыг чанчылдарын быжыглаар;

-өөреникчилерниң харылзаалыг чугаазын сайзырадырының айтырыгларын улам делгемчидип, чедип алган мергежилдерин, чаңчылдарын быжыглаар;

-өөреникчилерге литературлуг дылдың нормаларын шиңгээттирер, оларның сөс курлавырын байыдар болгаш чугаа культуразын улам бедик чадаже көдүрер;

-төрөөн дылынга ынак болгаш камныг, сонугалдыг, хандыкшылдыг болурунга кижизидер;

-оларның билиглерни боттары чедип алырынче чүткүлүн деткип, ном болгаш билиглерниң өске-даа үндезиннери-биле хууда ажылдап билиринге чаңчыктырар;

-дыл материалын ажыглап, өөреникчилерниң мөзү-шынар, күш-ажыл, экология болгаш эстетика талазы-биле кижизидилгезин боттандыар.

Өөредилге планында эртемниң туружу

Федералдыг базистиг өөредилге планында Россия Федерациязының бүгү-ле школаларында төрөөн дылды албан өөренири көрдүнгөн. Ооң иштинде өөредилгениң федералдыг күрүне стандартының (ӨФКС) негелдезин езугаар 10-гу класска тыва дылдың системажыткан курузун 34 шак өөренири көрдүнгөн. Регионалдыг компонент шагындан тыва дыл эртеминге 1 шакты немээн. Ынчангаш чылда ниитизи-биле 68 шак өөренир.

10-гу класска тыва дыл эртемниң утказы болгаш тургузуу

10 класска тыва дыл өөредириниң бо программазын республикада төрөөн дыл башкылаашкынның нити байдалын, 9 класска дооскан өөреникчилерниң билиглериниң, мергежилдериниң, чаңчылдарының деңнелин сайгарып, оларның шиңгээдип албайн турар темаларын колдады кирип, чамдык дургужулгалыг башкыларның болгаш методистерниң, дыл эртемденнериниң, 5-9 класстарның өөредилге номнарының, тыва дыл программазының авторларының сүмелеринге, саналдарында даянып кылган. Оон ыңай өске девискээрлерде түрк дылдыг школаларның төрөөн дылын ханыладыр өөредириниң программаларын база ажыглаан.

10 класска «Фонетика», «Лексика», «Фразеология», «Сөс тургузуу, сөс чогаадылгасы», «Морфология» деп темаларны катаптап системажыдар. Дылды ажыглаарының практиктиг айтырыгларын база ол темаларны өөредире-биле чергелештир улуг блоктар кылдыр берген: «Фонетика, графика, орфография, орфоэпия, чугаа культуразы», «Лексика, фразеология, чугаа культуразы» дээш о.ө.

Фонетиканы ханыладыр катаптап тура, тыва дылдың ажык болгаш ажык эвес үннериниң сөстүң аңгы-аңгы туруштурунга чоруур үннерниң адаттынар аянын шын билип алганындан оларны бижикке демдеглээри дорт хамаарылгалыын деңнээр, удур-дедир деңнээр аргаларны, фонетиктиг, орфоэптиг сайгарылгаларны болгаш өске-даа практиктиг ажылдарны чорудуп тургаш, ханы билиндирер. Чижээ: тон, доң деп сөстөрниң эгезинде дүлей үннү т-биле, ийигизинде кошкак дүлей үннү д-биле бижиир деп дүрүмчүттүнген.

Орфоэпия (шын адалга) талазы-биле ажылды диалект нептерээн черлерде школаларга доктаамал чорудар. Диалектилер аайы-биле ылгалдыг адаттынар сөстөрни литературлуг дылдың нормазынга дүүштүр адаарынга чаңчыктырар.

Орфография (шын бижилге) талазы-биле айтырыгларны ханыладыр катаптаар сорулга-биле оларны кириген. Маңаа шын бижилгениң дүрүмнерин түңнээр сорулга-биле, оларны медреселдиг шиңгээттирери-биле 10 класска «Графика», «Орфография» деп темаларны берген.

10 класска системажыдып ханыладыр өөредири-биле «Сөс тургузуу, сөс чогаадылгасы болгаш орфография. Чугаа культуразы» деп бөлүктү улуг блок кылдыр берген. Маңаа сөстүң уткалыг кезектерин тодарадып, бот-боттарындан ылгап, оларның сөске кандыг утка кирип чоруурун тайылбырлап билиринге чаңчыктырар, чогаадылга болгаш өскертилге кожумактарының шын бижилгезин шиңгээттирер. Сөс чогаадылгасы – дылдың сөс курлавырының байыырының оруу дээрзин тыва дылдың бодунуң иштики аргаларынга даянгап, чаа сөстөрниң тыптыр аргаларын көргүзүп тургаш бадыткаар.

10 класстың программасында чугаа кезектерин база блоктар кылдыр кириген. Ынчангаш оларга хамаарышкан грамматиктиг хевирлерни чугаазынга делгереңгей ажыглаарынга өөреникчилерни чаңчыктырар, оларның словарь курлавырын чаа-чаа сөстөр-биле байыдар, ук сөстөрниң шын бижилгезин шиңгээттирер, домакка чугаа кезектериниң кол рольдарының дугайында алган билиглерин ханыладыр.

10-гу класстың тыва дыл эртемниң утказы болгаш тургузуу ниити өөредилге программасының негелделеринге дүгжүп турар.

- I. Дыл дугайында ниити билиглер - 7 шак
- II. Фонетика. Орфоэпия. Орфография - 17 шак
- III. Лексика болгаш фразеология - 12 шак
- IV. Морфемика болгаш морфология - 22 шак
- V. Чугаа. Чугаа стили - 10 шак

**10-гу класска тыва дыл эртемни өөредириниң кол угланыышкыны,
негелделери**

Программаның кол угланышы - школага тыва дыл эртемин (курузун) өөредириниң программазында фонетика, лексика, сөс чогаадылгазы, грамматика (морфология), морфемика дугайында билиглер, шын бижириниң болгаш бижик демдектерин шын салырының чаңчылдарын, аас болгаш бижимел чугааның чаңчылдарын, дыл дугайында чамдык билиглерни киирген.

Төрээн дылдың бо курузунда теориялыг билиглерни (медээлерни) тыва дыл эртеминиң база амгы үеде дыл эртеминиң чедиишкиннерин барымдаалап тургускан.

Төрээн дыл башкыларының ажылының кол уг-шии өөреникчилерни литературлуг дылдың нормаларына чанчыктырар, оларның чугаазын, боданыр аргаларын сайзырадыры болур. Программада өөредилге материалын быжыг шигээттирери-биле катаптаашкынче чугула кичээнгейни угландырган. Чылдың эгезинде болгаш төнчүзүнде ону чорударына тускай шактар көрдүнгөн.

Программаның кол негелдези – тыва дыл кичээлдеринге өөредилге болгаш кижизидилге ажылын чангыс аай харылзаалыг чорудары.

10-гу класска тыва дыл эртеминге хыналда ажылдарның үнелели

Хыналда ажылдарның сөзүглелдери амгы үениң негелделеринге, амыдыралчы дуржулгага барымдаалаан кижизидикчи уткалыг болуру чугула. Олар уругларның назы-харына, өөрөнгөн темаларына, амыдыралчы чижектерге дүүшкек болуру албан. Хевирлерин башкы ыяп-ла уругларның билииниң, кадыкшылының, өөрөнгөн темаларының аайы-биле таарыштыр шилип алыр.

10-гу классты доозуп тура, өөреникчинин чедип алыр ужурлуг чаңчылдары болгаш мергежилдери

10-гу классты доозуп тура, өөреникчи дараазында мергежилдерни болгаш чаңчылдарны чедип алыр ужурлуг.

Сөстөриң лексиктиг, фонетиктиг, тургузуг талазы-биле, чугаа кезектериниң аайы-биле сайгарылгазын, ийи чугула кижигүннүг домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылып билир.

Чүве ады, сан ады, демдек адын сөзүглелден тып, танып билир.

Чүве аттарының, демдек аттарының, сан аттарының грамматиктиг уткаларын, кол морфологтуг демдектерин, синтаксистиг ролун тодарадып билир. Укталган чүве аттарын, демдек аттарын тургузуп, чугаага шын ажыглап билир.

Орфографиядан. Сөстөрдө 1-10 класстарга өөрөнгөн шын бижилге дүрүмнери таваржып турар черлерни тып, тайылбырлап шыдаар.

Пунктуациядан. Домактарда өөрөнгөн дүрүмнеринге бижик демдектерин тыпкаш, оларны тайылбырлап билир.

Өөредилге-методиктиг комплекс

1. Ортумак ниити өөредилгениң "Төрээн (тыва) дыл" өөредилге эртеминге Федералдыг ажылчын программа. 2023.
2. Ортумак ниити өөредилгениң 10-11 класстарынга "Төрээн (тыва) дыл" эртеминге чижек календарь-тематиктиг планнаашкын. Е.М.Куулар, Т.Б.Оюн, С.Э.Лопсан. Кызыл, 2023.
3. Тыва дыл. Ортумак школаның 10-11 класстарынга шенелде өөредилге ному. А.К. Ойдан-оол, Б.К.Ондар, К.Б.Доржу, Е.М.Куулар - Кызыл, 2007.
4. Диктантылар чыындызы, 5-9 класс. А.К.Ойдан-оол, С.Т-С. Ооржак, М.Ч. Ооржак. Кызыл, 2003.
5. Эдертиглер чыындызы, 5-9 класс. А.К.Ойдан-оол, С.К.Тадар-оол. Кызыл, 2004
- Март-оол К.Б. 5-9 класстарга тыва дылды башкылаарының методиказы. Кызыл, 2002.
6. Монгуш Д.А, Ойдан-оол А.К. Методиктиг сүмелер. 8-9 класстарның «Тыва дыл» ному-биле ажылдаар башкыларга дузаламчы. Кызыл: ТывНУЧ, 1996.
7. Тыва орфографияның болгаш пунктуацияның дүрүмнери. Кызыл: Республика типографиязы, 2001
8. Аңгы-аңгы таблицалар болгаш схемалар, сюжеттиг чуруктар.
9. Янзы-бүрү словарьлар болгаш сөзүглелдер.
10. Тыва дылдың шинчээчилериниң эртем ажылдары.
11. Башкының дылдың адырларының аайы-биле тургускан тестери.
12. Хыналда карточкалар...